

ONA TILI VA ADABIYOT FANI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHALAR

Mamatova Bahorgul Yusupovna
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani
27-sonli umum ta'lim maktab o'qituvchisi
Hasanova Nazokat Bekturdiyevna
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani
27-sonli umum ta'lim maktab o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada ona tili va adabiyot fanlari, ularning bir-biriga uzviy bog'liqligi, ona tilining qanchalar muqaddasligi, o'z tilini bilgan insonlar xorijiy tillarni oson o'rganishi haqida ma'lumotlar keltirildi.

Kalit so'zlar: ona tili, adabiyot, so'z turkumlari

Kirish. Har bir xalqning, millatning o'z tili va adabiyoti bo'lganidek, o'zbek millatining ham turlima'no so'zlarga boy ona tilisi va boy tarixga ega adabiyoti mavjud. O'z ona tilini bilmagan kishi o'zligini anglay olmasligi haqida turli xil hikmatli so'zlar ham mavjud xalqimizda. O'zbekiston Respublikasida o'zbek tiliga 1989-yil 21-oktabrda davlat tili maqomiberilganidan boshlab, ona tilimizga bo'lgan e'tibor yanada kuchaydi. O'zbek adabiyoti esajuda katta ma'naviy, tarixiy xazinaga boy hisoblanadi.

Asosiy qism. Til- millat ko'zgidir. O'z tilini bilish, o'rganish, izlanish, uning ustida tadqiqotlar olib borish har bir millat farzandining vazifasidir. O'zbekiston Respublikasi "Davlat tili to'g'risida"gi, "Talim to'g'risida"gi qonunlari, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" hamda "2004-2009-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi"ga muvofiq boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitish oldiga yangi-yangi vazifalar qo'yilmoqda. "Ona tili" fanini o'qitishning bosh maqsadi yoshlarimizning ijodiy- mustaqil, o'z fikrini erkin va ta'sirli, mazmunli va mantiqli qilib yozma va og'zaki shaklda ifodalashga, o'zbek tili qonun- qoidalarini ongli o'zlashtirishga o'rgatish, shuningdek, ularning fikr doiralarini kengaytirishga, ona yurtimizga, avlod-ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviyatimizga, milliy urf-odatlarimizga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Ma'lumki til o'rganishni boshlang'ich sinflardan boshlab o'rganish juda muhim sanaladi. Onatilini o'rganish bolajonlarda og'zaki va yozma nutq shakllanib, rivojlanishiga xizmat qiladi. Ona tilifanini o'qitishning bir qator maqsad va vazifalari mavjuddir.[1]

Umumiy o'rta ta'limi muassasalarida ona tili fanini o'qitishning asosiy vazifasi: o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'z g'alar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani

rivojlantirish; o'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z

yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish; ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. "Adabiyot" so'zi arabcha "adab" so'zining ko'plik shakli bo'lib, u keng va tor ma'noda qo'llaniladi. Keng ma'noda qo'llanilganda "adabiyot" so'zi o'qishga mo'ljallab yozilgan va chop qilingan barcha asarlarni o'z ichiga oladi. Shunga qaramay, "adabiyot" so'zi (termini) tor ma'noda ham juda faol ishlatiladi va bunda so'z san'atiga daxldor bo'lgan asarlar —badiiy adabiyot tushuniladi.[2] E'tiborli jihati shuki, istilohningayni shu tarzda (tor va keng ma'nolarda) qo'llanilishi rus va boshqa bir qator tillarda ishlatiluvchi "literatura" so'ziga ham xosdir. Zero, bu termin ham "litera" ("harf") so'zidan olingan bo'lib, keng ma'noda umuman chop etilgan mahsulotni, tor ma'noda badiiy adabiyotni anglatadi. Mutaxassislar "adabiyot" so'zining tor ma'nosini ishlatamiz va bunda badiiy adabiyotni nazarda tutamiz.

Demak, adabiyotning o'rganish sohasi —predmeti badiiy adabiyot ekan. Adabiyotshunoslik badiiy adabiyotning kelib chiqishi, rivojlanish qonuniyatlari, ijtimoiy aloqalarini har jihatdan va atroflicha o'rganadi. Adabiyotshunoslikning predmeti bo'lmish badiiy adabiyotga taalluqli ilmiy muammolar ko'lami juda keng. Ularning bir qismi umumestetik (badiiy san'at sohaslarining barchasiga xos) muammolar sirasiga kirsa, boshqa bir qismi sof adabiyot

muammolari sanaladi.[3]

Ona tili va adabiyot tushunchalari bir-biriga uzviy bog'liqdir. Shu boisdan, bu ikki fan darslari maktablarda kuchaytirilgan holda tashkil etilinmoqda. Til adabiyotning asosiy quroli. Tilning umumxalq (jonli, milliy), ma'lum qoidalarga asoslangan adabiy til, badiiy (poetik) til kabi ko'rinishlari mavjud.

Til - badiiy obraz yaratish vositasi. So'z yordamida turli-tuman manzaralar, his-tuyg'ular, fikr va hodisalar jonli, ta'sirchan holda tasvirlanadi. Badiiy asardagi har bir so'z asar mazmunini ifodalashga xizmat qiladi. So'zlarni o'z o'rnida qo'llash yozuvchi va shoirning mahoratiga bog'liq. Ijodkor tilning maxsus leksik imkoniyatlari (sinonim va antonimlar, arxaizm va neologizmlar, dialektizm va jargonizm professionalizm va varvarizmlar) dan shuningdek, monolog, dialog, poliloglardan unumli foydalanadi. Badiiy asar tilining xususiyatlari, nazariy asoslari ilmiy adabiyotlarda yoritilgan. Adabiyot fani asosan adabiy, badiiy asarlardan tashkil topganligi bois, ularning bir necha xil turlari mavjud. Adabiy tur, adabiy janr, epos, lirika, drama, roman, tarixiy roman, falsafiy roman, qissa, hikoya, ocherk, tragediya, komediya. Adabiy asarlar shakl jihatidan rangbarangdir, bu esa ularni alohida guruhlariga ajratib o'rganishni taqozo qiladi. Adabiyotni birinchi bo'lib Arastu

(er.av. 384-322 yillar) o'zining «Poetika» asarida epos, lirika, drama kabi uch turga ajratib ko'rsatgan. Adabiy turlar janrlardan tarkib topadi.

Janr- fransuzcha so'z bo'lib, «tur», «jins» degan ma'noni anglatadi. Adabiy turlar bir- birlaridan, avvalo, voqelikni gavdalantirish usuliga ko'ra farqlanadi. Epos voqeani, lirika inson ruhiy holatini, drama kishi xarakterini gavdalantiradi. Epos so'zlashuv nutqiga yaqin bir tarzda yozilsa, lirika misra, qofiya, bandga asoslanadi. Drama dialog va monologlardan tashkil topadi. Epos yunoncha so'z bo'lib, yeros «so'z», «nutq», «hikoya» degan ma'noni anglatadi. Epos xalq ijodiyotiga mansub yirik hajmli asar. Masalan, “Alpomish” qahramonlik eposi. Roman, qissa, hikoya, ocherk, feleton epik tur janrlari hisoblanadi.[4]

Lirika (yunoncha so'z bo'lib, «lira jo'rligida aytish» demakdir). She'riy asarlarda musiqiy ohang, ritm mavjud bo'ladi. G'azal, ruboiy, tuyuq, fard, muxammas, musaddas, qasida, chiston kabilar Sharq mumtoz lirik janrlari hisoblanadi. Ulardavafodorlik, sevgi-muhabbat, insoniylik, do'stlik, hayot haqidagi dard va iztiroblar aks ettiriladi.

«Drama» yunoncha «harakat» degan ma'noni anglatadi. Dramatik asarlar sahna uchun yaratiladi. Ularning ilk namunalari eramizdan oldin yaratilgan. Tragediya, komediya, opera, balet kabilar dramatik tur janrlari hisoblanadi. Esxil, Sofokl, Evripid, Shekspir singari ijodkorlarning asarlari tragediyaning yuksak namunalaridir. O'zbek adabiy otida Behbudiyning “Padarkush”, Maqsud Shayxzodaning «Mirzo Ulug'bek» tragediyalari ma'lum

va mashhurdir. Komediya “Quvnoq kishilar qo'shig'i” degan ma'noni bildiradi. Aristofanning «Chavandozlar», «Burgutlar», Shekspirning «Qiyiq qizning quyulishi», Molerning «Don Juan» kabi asarlar mavjud. Yuqorida adabiy janrlar haqida qisqacha to'xtaalib o'tildi. Qachonki, o'quvchi mana shu janrlar haqida va o'z ona tilisi haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lsagina bu fanlarning tub mohiyatini tushunib yetishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. www.wikipedia.uz
2. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi,- Xalq ta'limi, 1998, 1-son.
3. “Tilshunoslik atamalarining izohli lug'ati”. N.Uluqov.Namangan
4. “Darsda hammasi bo'lmasa ham pedagogikaning asosiy qismimarkazlashgan”. (Совершенствоование процесса обучения. М. 1971. 149 стр.).